Note

SERILE ÎN CĂTUNUL DE LINGĂ DIKANKA PARTEA ÎNTÎI

Precuvîntare

Cu acest text se deschidea prima carte a *Serilor,* apărută în anul 1831.
1 *Zemstvă* - administraţie locală în vechea Rusie, aleasă din rîndurile nobilimii ale păturilor avute. întîia versiune în limba romană este cea datorată lui Mihai Gh. lonescu, în volumul *la şezătoare în Ukraina,* Edit. Minerva, [Buc], 1915. în acelaşi an, tradusă de 1. Botez, este publicată în revista „Flacăra" (Buc, I, nr. 3, oct. 31), cu titlul *Prisăcarul Rudy Panko.*
încă de la apariţia primei cărţi a *Serilor,* atacurile cîtorva reviste nu au cruţat nici *Jkfrecuvîntarea,* destul de nevinovată, care nu făcea decît să stabilească o convenţie. .Astfel, N. Polevoi, în „Moskovskii telegraf (1831, est. 41, nr. 17), scrie: „Trebuie totuşi să spunem că acest Prisăcar e un mare şmecher! Cum credeţi că-şi începe cartea? tOcărînd-o!... Dar iată chiar cuvintele lui: «Ce parascovenie o mai fi şi asta [...]? Care *SeriP* Şi vrea să facă vîlvă în lume cu ele - cine? un prăpădit de prisăcar!» Dar nu-mi prea vine a crede că va reuşi să ne facă să i-o luăm în glumă" *(Russkaia literatura XIX* ! *veka. Hrestomatiia kriticeskih materialov,* Izd-vo Vîsşaia şkola, M., 1975, p. 230). Pe lacest recenzent, ca şi pe alţii, îl deranja în special procedeul depersonalizării f auctoriale prin pseudonim, iar umorul i se părea superficial, punîndu-l pe seama I „specificului naţional" al autorului, întrucît „malorusul nu este profund în observaţiile I şale" („Moskovskii telegraf, 1832, est. *44,* nr. 6, în *ant. cit.,* p. 231).

IARMAROCUL DIN SOROCINŢ1

ca » tt«sit pu«esttn, pe *cm:* i«* u..;;*; in .*."
A **apărut** în **1831,** în prima carte a *Serilor,* întîia variantă datînd din anul **1830.,;.**
N.V.
Gogol
u 1 *Mi-e urît să stau în casă...* - în original în limba ucraineană. *s* 2 *Malorusia* - în original: *Malorossia* Rusia mică (rus.), denumirea oficială a jcrainei în perioada ţaristă, utilizată după integrarea acesteia în imperiu (1654). U 3 *Reşetilovka* - localitate situată la circa 35 km de Poltava şi 50 km de Dikanka
4 *Ţibulea* - antroponim avînd aceeaşi grafie cu substantivul comun *ţibulea* ceapă (ucr.). *N.B.* Explicaţia este valabilă în toate cazurile similare.
5 *Maica ta, Doamne...* - în original, în limba ucraineană. Motto-urile la capitolele II, VI, VII şi X sînt luate din comediile lui Vasili Afanasicvici Gogol-Ianovski, tatăl scriitorului, *Prostovanul sau şiretenia femeii păcălite de soldat* şi *Oaia-cHne* (aceasta din urmă nu s-a păstrat).
6 *Ce zici de asemenea flăcău...* - în original, în limba ucraineană. Motto-urile la capitolele III, IV şi VIII sînt luate din *Eneidape dos,* poem eroi-comic al scriitorului 1. P. Kotlearevski (1769-l838), considerat unul dintre întemeietorii literaturii şi dramaturgiei în limba ucraineană.
7 *Cerevik* - papuc (ucr.).
8 *Golopupenko* - de la: *golîipup* buric gol (ucr. şi rus.).
9 *...cel de pe comoară* - în original, în limba ucraineană (ad. lit: „dracul pleşuv").
10 *Vreie omul orice-o fi să vrea...* - în original, în limba ucraineană. 11 *Nu te da, arţarule...* - în original, în limba ucraineană.
12 *Aoleu, vine Roman...* - în original, în limba ucraineană. (13 *D-apoi c-aici minunile...* - în original, în limba ucraineană. ; 14*Bureak*-sfeclă (ucr.).
rrv
j 15 *...Ca un cline...* - în original, în limba ucraineană.
16 *Din faţă, mai calea-valea...* - în original, în limba ucraineană. ,,.,
17 *Piei, du-te pe pustii...* - în original, în limba ucraineană.
18 *Hoţul de păgubaş* - în original, în limba ucraineană (ad. lit.: „Pentru secara mea tot eu am mîncat bătaie").
19 *Cu ce-am greşit eu, oameni buni?...* - în original, în limba ucraineană. Acest motto este preluat din povestea *Panul şi dinele* a lui Petro Gulak-Artemovski (1790-l865), cunoscut scriitor ucrainean, autor de basme, versuri, epistole în proză şi articole de critică literară, scrise în ucraineană şi rusă.
20 *Bun! Bun de tot!* - în original, în limba ucraineană. . . •
21 *Mămucuţă, mămucuţă...* - în original, în limba ucraineană. .iv.-.v
22 *Parasia, îngeraşule* - în original, în limba ucraineană.
23 *Brebenoc, frunzuţă verde:..* - în original, în limba ucraineană. , "•

în romaneşte povestirea a văzut pentru prima dată lumina tiparului în volumul *La şezătoare in Ukraina,* traducere de Mihai Gh. lonescu, lîdit. Minerva, [Buc], 1915; ed. a doua a acestui volum s-a tipărit în 1929 la lîdit. Cartea Romanească.

In repetate rînduri s-a subliniat faptul că, mai mult decît altele din ciclul *Serilor,* această povestire este legată de tradiţiile literaturii ucrainene, atît de cele orale, cit şi de cele culte. Dintre acestea din urmă, cel mai adesea este invocată legătura povestirii lui Gogol cu comedia tatălui său *Prostovanul sau şiretenia femeii păcălite de soldat* (scena întîlnirii amoroase dintre nevasta lui Cerevik şi feciorul popii). în plus, din

folclorul ucrainean sînt împrumutate motivul dracului alungat din iad şi cel al dracului care-şi caută un lucru pierdut. De asemenea, finalul fericit (căsătoria celor doi protagonişti) este tot de sorginte folclorică. Unor contemporani li s-a părut că utilizarea liberă de către autor a unor sugestii folclorice şi nefolclorice este cea care transmite povestirii un ridicat grad de incoerenţă. Astfel, Andrii Ţarînnîi, în articolul *Mhli malorossianina pri procitenii povestei Rudago Panka" [Gîndurile unui malorus la lectura povestirilor lui Panko Roşcaţii...],* publicat în revista „Sîn Otecestva i Severnîi arhiv" [„Fiul patriei şi Arhiva Nordului", 1832, nr. IV, pp. 224-225], îşi punea nişte întrebări cel puţin curioase din punctul de vedere al cititorului de astăzi: „Cine i-a speriat pe cei ce stăteau de vorbă în casa cumătrului, împingînd un rît de porc în fereastra spartă de cineva? Prin ce minune, ziua în amiaza mare, din mîinile lui Cerevik, care nu era orb, dispare iapa dintr-o dată, iar el rămînc numai cu frîul de care era legată o zdreanţă de stofă roşie? Sau cum, în loc de ştergar, s-a pomenit cu o manşetă roşie? Conaţionalul meu Panko nu a catadicsit să ne explice toate acestea şi, în locul dezlegării acestor minuni, ne-a lăsat, se pare, să credem că toate aceste scamatorii sînt făcute de ţigan" (apud Iuri Mann, *Poetika Gogolea,* Izd-vo Hudojestvennaia literatura, M, 1978, p. 75). Cam aceleaşi reproşuri i le aduce autorului şi Nestor Kotlearevski în studiul său *Realnîi i romanticeskii clemenţi v „Vecera na hutore bliz Dikan ki" {Elementul real şi cel romantic în „Serile în cătunul de lîngă Dikanka"]:* „Putea fi oare pusă la cale nunta aşa de repede, cum s-a pus la cale la iarmarocul din Sorocinţi, şi putea oare ţiganul să ascundă atît de bine iţele întregii intrigi şi amestecul său «ocult» în desfăşurarea peţitului flăcăului - toate acestea rămîn pe seama autorului" (în antologia *Nikolai Vasilievici Gogol. Egojizn i socineniia. Sbornik istoriko-literaturnîh statei.* Sostavil V. Pokrovski, Izd-vo Academia, M., 1915, p. 100). Şi totuşi, cu cîteva rînduri mai jos, criticul îşi ia o măsură de precauţie, adăugind: „însă poate chiar faptul că ni se dă atît de puţin a înţelege este tocmai intenţia scriitorului". Iar un prieten al lui Gogol, folcloristul Mihail Maksimovici, îl scuză parcă spunînd că rapiditatea desfăşurării evenimentelor se explică prin faptul că „descrierea nunţii nu trebuie privită ca un element etnografic şi nu trebuie să vedem în această grabă altceva decît întîmplarea" *(aut. cit.,* p. 124). Tot de pe poziţia comparaţiei cu posibilele surse de inspiraţie folclorică, profesorul Ovseaniko-Kulikovski remarcă în povestire „excese, lipsa de economie în utilizarea aijloacelor de expresie artistică" *(ibid.).*

Toţi aceşti comentatori au încercat să-şi explice desfăşurarea evenimentelor jlescrise de autor prin prisma „logicii" realismului naiv, neînţelcgînd că, de fapt, este orba de o nemotivare intenţionată care, din prezentul naraţiunii (prin aparentul ilogism), se suprapune peste incoerenţa „preistorici" fantastice, rezumată sub forma vonurilor şi a părerilor necontrolabile (Iuri Mann, *op. cit.,* p. 75). Klementul antastic, pus doar pe seama vorbelor („se zice că...") se prelungeşte în „real" doar printr-un şir de coincidenţe stranii, găsindu-şi o motivaţie parţială în portretul (ibivalent al ţiganului, care poate fi în acelaşi timp şi un pungaş oarecare, dar şi un ns cu cîteva trăsături demonice. Paralelismul perfect între stratul fantastic şi cel „real" naraţiunii, faptul că personajele trăiesc simultan în ambele planuri creează acea uimăceală neclară şi neinterpretabilă din punctul de vedere al logicii comune şi al itasticului de tip popular. Intr-un context în care diavolul nu poate fi recunoscut

datorită unui travesti precar („îşi pusese cuşmă şi-şi trăsese pe labe mănuşi cu un deget"), totul este posibil, chiar şi nunta pusă la cale cu atîta repeziciune.

Un alt moment, asupra căruia se opresc de obicei comentatorii, este scena dansului colectiv. Mihail Bahtin în studiul *Rabelais şi Gogol (Probleme de literatura şi estetică,* Edit. Univers, Buc, 1982. p. 578) consideră că aceasta este o imagine pur carnavalescă. „a bătrîneţii care dansează (aproape *a morţii care dansează)",* iar luri Mann *(op. cit.,* pp. 15-l6) vede în această „imitaţie a vieţii" „rădăcinile întregului complex de motive **al** *Sufletelor moarte".*

ÎN SEARA DIN AJUNUL LUI SÎNT-IVAN KUPALA

Această povestire a fost publicată pentru prima dată în numărul pe februarie şi martie al revistei „Otecestvennîe zapiski", din anul 1830, fără semnătura autorului, cu titlul *Bisavriuk sau Seara în ajun de Ivan Kupala. Povestire malorusă (după o legendă populară) istorisită de dascălul bisericii Pocroavele.*

1 *Ivan Kupala* - sărbătoarea din 24 iunie, adică Sfîntul loan Botezătorul. *Kupala* - de la: *kupat* a scălda (rus.). Conform credinţelor populare, începînd cu această zi este permis scăldatul, deoarece Sfîntul Ivan alungă din apă duhurile rele.

2 *Minciuni gogonate, arză-l focul de rusnac!* - în original, în limba ucraineană (ad. lit.: „minte muscalul, feciorul de căţea!").

3 *Iacătă ce-nseamnă...* - în original, în limba ucraineană (ad. lit.: „Asta-i la fel ca la acela care n-are doage la cap!").

A ...a tăia la chiroane... - în original, în limba ucraineană (ad. lit.: „a-l duce de nas pe muscal"), expresie explicată de autor în subsolul paginii: „adică a minţi".

5 *Podkova* - este vorba de loan Potcoavă, fost pentru scurt timp (noiembrie-decembrie 1577) domn al Moldovei, executat de poloni, la Liov, în 1578.

6 *Poltora-Kojuha* - poreclă a lui Karp, hatman al cazacilor între 1638 şi 1642; de la: *poltora* unu şi jumătate şi *kojuh* cojoc (ucr.).

7 *Sagaidacinîi* - supranume al hatmanului Piotr Konaşevici care, între 1616 şi 1621, a condus mai multe campanii ale cazacilor zaporojeni împotriva turcilor; de la: *sagaidak* tolbă pentru săgeţi (ucr.).

8 .. *.să croiască minciuni la spovedanie...* - în original, o expresie idiomatică ucraineană (ad. lit.: „a-l duce pe popă cu dîrmonul"), tradusă de Gogol în subsolul paginii prin „a minţi la spovedanie". ,1

9 .. *.boaită* - în original, în limba ucraineană. ***f*** w.*)" 10l)f-lipie, prăjitură uscată (ucr.). WJ"

11 *Bezrodnîi* - fără familie, tară neamuri, al nimănui (rus.). • n;

12 .. *.mingi de lemn* - în original: *kubari* mingi de lemn, cu un picior pe care acestea se învîrtesc (rus.).

13 .. *.lama* - denumire onorifică dată ritorva mănăstiri vestite, cu mulţi călugări: la Kiev este *Peciorskaia Lavra,* într-o traducere liberă: mănăstirea cu peşteri.

întîia traducere romanească îi aparţine lui S. Cujba şi a fost tipărită în „Vatra", Buc, II, [1895], cu titlul *De noaptea sfintului loan.* O altă versiune, cu titlul *Noaptea sfintuluiloan,* a apărut în culegerea *Povestiri fantastice,* alese, traduse şi adaptate de M. Carp, Edit. Viaţa Romanească, Iaşi, 1921.

Intre varianta apărută în revistă şi cea din prima carte a *Serilor* există mari deosebiri. Introducerea (adăugată cu prilejul tipăririi în volum) este la adresa lui P. Svinin, redactorul revistei „Otecestvennîe zapinski", care, publicînd povestirea, a „corectat-o" stilistic şi a eliminat ucrainenismele. Revenind asupra textului, Gogol l-a scurtat şi a refăcut pasajele „îmbunătăţite" de P. Svinin. De asemenea, multe secvenţe auctoriale au fost introduse în dialogurile personajelor, pentru a conferi naraţiunii un caracter mai dinamic. Motivul efemerităţii bogăţiei obţinute pe căi necurate este frecvent în basmele ruseşti şi ucrainene. în plus, în *Cartea de toate pentru toţi...* se află următoarea însemnare: „Feriga [...] îşi desface floarea numai în miezul nopţii din ajunul sfintului Ivan şi cine izbuteşte s-o rupă şi să fie atît de curajos, încît să se împotrivească tuturor strigoilor ce i se vor arăta, acela va găsi o comoară". Această notaţie ar putea fi considerată drept nucleu al povestirii. De asemenea, scriitorul a modificat numele personajului *Bisavriuk* (care, citit în ucraineană, trimite la rădăcina *bis* diavol) în *Basavriuk.* Nestor Kotlearevski (în volumul *Nikolai Vasilievici Gogol,* S.-Petersburg, 1911, p. 6) crede că şi în legătură cu această povestire ar putea fi aduse în discuţie elemente de influenţă: „Din hăţişurile romantismului german mai ales, zburau pe pămîntul rusesc vrăjitoare, diavoli, vîrcolaci şi alţi necuraţi. De exemplu, basmele lui Tieck se citeau cu nesaţ şi însuşi Gogol a împrumutat de la acesta subiectul *Serii în ajun de Sînt-Ivan Kupala."* Kotlearevski are, desigur, în vedere basmul lui Tieck *Vrăjile iubirii,* a cărui posibilă influenţă asupra lui Gogol fusese semnalată de N. I. Nadejdin în recenzia sa la prima carte *a Serilor* („Teleskop", 1831, est. 20, p. 563). Acelaşi punct de vedere a fost preluat şi argumentat de N. S, Tihonravov în comentariile la cea de-a zecea ediţie a *Operelor* lui Gogol (M. 1889).

ONOAPTEDEMAISAUFA1ADINHELEŞTEU

Pentru prima dată a văzut lumina tiparului în întîia carte a *Serilor,* în anul 183 *L*

fii *iţ*

1 Titlul original al povestirii este: *O noapte de mai sau înecata.*
2 *Naiba să mai ştie ce-o fi asta!...* - în original, în limba ucraineană.
3 *Soarele-a apus...* - în original, în limba ucraineană.
4 *...umfla-i-l-ar benga pe tat-su!* - în original, în limba ucraineană (ad. lit.r arăta-i-s-ar dracu lui tat-su").
5 *...dacă taie şi sptnzură-n sat...* - în original, ad. lit.: „dacă toarnă apă pe oameni cînd e ger" (rus.); dezlegarea acestei fraze poate fi găsită în comedia lui Gogol-tatăl *Prostovanul sau şiretenia femeii păcălite de soldat,* unde, la întrebarea soldatului cum se face că-şi vinde grînele, Roman răspunde: „Numai să vînd ultimele

grîne, ca nu cumva blestemaţii de cîrmuitori să toarne peste mine apă rece, în ger" Este, deci, vorba de birurile care trebuiau plătite în bani şi de consecinţele neplăţii

6 ... *bineţe* - în original: *dobriden* bună ziua (ucr.).
7 *...Caterina, slăvităfie-ipomenirea...* - este vorba de călătoria împărătesei Ecaterina a Ii-a în Crimeea, înfăptuită în 1787.
8 *Bezborodko* (Aleksandr Andreevici, 1747-l799) - din 1775 a fost secretarul Kcaterinei a II-a; în calitate de ministru de externe, a însoţit-o pe împărăteasă în călătoria acesteia spre Crimeea.
9 o *băbătie Talpa-iadului* - în original, în limba ucraineană (ad. lit.-. „Bătrînă ca dracul").
lOIerfflc» - trîndav, destrăbălat (ucr.). K-VI! T
11 *Hei, tu, lună, dragă lună...* - în original, în limba ucraineană. ,m *.j;. ,, "
, 12 *Makohonenko*- de la: *makobin* pisălog, pilug(ucr). , fi. jnjnoj
; 14 *Derkad* - cristei (ucr.). wjjUv.u In,,

în tălmăcire romanească, această povestire a fost pentru prima dată publicată, fără să se indice numele traducătorului, în ziarul bucureştean „Romania liberă", în şase foiletoane, între 13 şi 29 decembrie 1895. A doua tălmăcire, aparţinînd lui Virgil Caraivan, a fost tipărită tot într-un ziar bucureştean, „Viitorul", între 28 decembrie 1907 şi 7 ianuarie 1908, versiune reluată în broşura O *noapte de Mai,* Edit. Librăriei Leon Alcalay, Buc, [1908]; ed. a doua a broşurii a apărut la Edit. Librăriei Minerva, Alcalay Co., [1924]; în 1915, Zaharia Ionescu realizează o nouă versiune, publicînd-o la Edit. Minerva din Bucureşti.

După cum au arătat mai mulţi cercetători, această povestire este constituită prin utilizarea liberă a mai multor legende populare despre vrăjitoare, iele etc, scena întîlnirii lui Levko cu Hanna fiind construită după modelul unui cunoscut cîntec ucrainean, *Soarele-i jos, seara-i aproape* (de altfel citat de scriitor în primul capitol). In legătură cu această povestire, Nestor Kotlearevski, în studiul său *Realnîi i romanticeskii elementî v „Vecerah na Mtore blizDikanki" (mit. cit,* p. 98), constata „critic": „Cum ar putea oare trece o noapte de mai într-o veselie atît de nebunească, cu o asemenea mascaradă ţărănească improvizată, cu o atît de bine organizată de flăcăi demonstraţie pe uliţi împotriva drmuirii? Toate acestea ni se par îndoielnice." Aceeaşi interpretare din punctul de vedere al realismului naiv surprinde într-adevăr cîteva asemănări ale acestei povestiri cu *Iarmarocul din Sorocinţi.* Şi aici ni se oferă o explicaţie „semi-realistă", adică dîndu-ni-se sugestia că flăcăii sînt cei care fac toate şotiile, dar încurcăturile sînt atît de ilogice şi inexplicabile, încît parc îndreptăţită exclamaţia primarului: „Tii, că rău şi-a mai vîrît dracul coada aici!" Este aceeaşi aparentă incoerenţă a întîmplărilor, posibilă pe fundalul „preistoriei fantastice", povestită de Levko sub forma unei legende („Cîte şi mai cîte nu îndrugă cumetrele şi toţi nesăbuiţii!"). Preistoria fantastică se prelungeşte îasă atît de vizibil în „realitatea" visului flăcăului, încît Levko se trezeşte în mînă cu plicul care-l va îndupleca pe primar să-l însoare cu Hanna. Este singurul caz din opera timpurie a lui Gogol, cînd „locul fermecat" (al rusalcelor) devine o casă care nu trezeşte spaima, iar forţele tainice se arată a fi benefice.

Comentatorii mai atrag atenţia asupra citirii scrisorii în public, moment amintind de scena asemănătoare din *Revizorul.* Jxv : xast *s

***. - Serile in** cătunul de lingă Dikanka • Mirgorod* *4l*

EPISTOLIA CE SE PIERDUSE PE DRUM

Vede lumina tiparului în 1831, în prima carte a *Serilor.*

1 *Hai, mai spune-ne vreo poveste...* - în original, în limba ucraineană.
2 *Viskreak* - de la: *viskrebati* a răzui, a răşpălui (ucr.).
3 *Motuzocika* - sforicică, frînghioară (ucr. dim.).
4 *ioc* - în original, în limba ucraineană, *ciort-ma,* cu explicaţia autorului în ubsolul paginii: „nu am".
5 *Iote, iote, mania parcă-i nebună, sare!* - în original, în limba ucraineană; I expresie tradusă de autor în subsolul paginii.

Prima versiune romanească, nesemnată, apare în „Revista ilustrată", Craiova, I, S1899, cu titlul: *Scrisoarea pierdută. Povestire adevărată de Nicolae Gogol.* A doua tălmăcire se tipăreşte în volum: *La şezătoare în Ukraina,* traducere de Mihai Gh. Ionescu, [Buc], Edit. Minerva,

1915 (ed. a doua, la Edit. Cartea Romanească).
Şi această povestire este alcătuită din contopirea mai multor motive folclorice. N. *L.* Stepanov (I, 324) indică drept posibilă sursă de inspiraţie legenda ucraineană despre haiducul Medeu, care ajută un om, al cărui suflet fusese vîndut diavolului, să obţină din iad o hîrtie doveditoare că acesta nu mai este dator cu nimic. Acelaşi comentator găseşte posibile sugestii în şugubeţele anecdote despre călătoriile în iad ale unor lăutari, cizmari, croitori, iar episodul jocului de cărţi îl pune în legătură cu motivul (foarte răspîndit în basmele ruseşti) al soldatului care joacă „popa-prostul" cu
;dracii, „imagine cu totul carnavalescă", după părerea lui Mihail Bahtin *(op. cit.,* p.
f577).

Modalitatea de înfrîngere a forţei necurate (prin semnul crucii) este cea tradiţională de dedemonizare creştin-mitologică a reprezentanţilor forţelor malefice.
între eroul acestei povestiri şi figura lui Tarabas Bulba există oarecari asemănări principiale, datorate reprezentării oarecum folclorico-stereotipe pe care o are autorul cu privire la nesăbuinţa căzăcească din vechime.

PARTEA A DOUA PRECUVÎNTARE 3JS

Acest text deschidea cartea a doua a *Serilor,* apărută în 1832.
1 *Ciuhopupenko* - de la: *duba* caftan şi *pup* — buric (ucr.).
2 *Kurocika* - găină (rus. dim.).
3 *Smacinenki* - de la: *smacinti* gustos (ucr.).
4 *Hlosta* - de la: *blost* bătaie, chelfăneală (ucr.).
s3 iH,! .te*
452
ui ».• Ar. v. *Gogol*
Pentru prima dată textul a fost publicat în romaneşte în: N. V. Gogol, *Opere,* voi. I, Edit. Cartea Rusă, Buc, 1954.

NOAPTEA CRĂCIUNULUI

s A
nî
Nuvela a văzut lumina tiparului în cartea a doua a *Serilor,* apărută în anul 1832.
yb 1 *Ciub* - moţ, ciuf (ucr. şi rus.).
2 *Sverbîguz* - de la *sverbiti* a avea mîncărimi şi *guzka* - tîrtiţă i
3 .. *.grivnă* - monedă de argint cu valoare variabilă de-a lungul vremii (în secolul £recut era egală cu 10 copeici). -
I 4 *Zozulea* - cuc (rus. reg.). " **
I 5 *Kizeakolupenko* - de la: *kizeak* baligă, găinaţ şi *lupiti* a cloci (uer;)cnl£! { 6 *Korosteavii-* de la: fcorosta rîie (ucr. şi rus.). •
5 7 £e muferf *nu-mi pasă mie...* - în original, în limba ucraineană. *l* 8 iVe rfafi *ori nu ne daţi...* - în original, în limba ucraineană. r
I 9 Pttzatft PaftMfe - de la: *puzatîi* burduhos şi *paţiuk* şobolan, guzgan *Uxxcî.).*
ti: 10 .. *.bun...* - în original, în limba ucraineană. *i!* ••
f *II ...tanc-în* original, în limba ucraineană.
p 12 *Şapuvalenko* - de la: *şapoval* piuar, postăvar (ucr.).
I[I] 13 7M, *tătucă!* - în original, în limba ucraineană.
14 *Potiomkin* G.A. (1739-l791) - cneaz, general, favorit al Ecaterinei rll-a, care, i practic, a condus ţara o bună bucată de vreme. .
15 *Bogdaproste, mămucă!* - în original, în limba ucraineană. ? •
l 16 *Brigadirul* - comedie de D. I. Fonvizin (1745-l792), dramaturfrtatiric rus, fcelebru şi ca autor al comediei *Neisprăvitul.* Din 1762, Fonvizin slujeşteţfn Colegiul afacerilor externe al Ecaterinei a H-a. •"-"
17 *Ba cum să nu, mămucă!* - în original, în limba ucraineană. « *"*ʳ*---
18 *...te mai şi dai pe gheaţă...* - în original, în limba ucraineană.
19 *Pereperciha* - de la: *pereperceat* a pune prea mult piper (rus.).
20 .. .o să *se dea... cu flăcăii...* - în original, în limba ucraineană.
21 *Bun!* - în original, în limba ucraineană.
22 *Iote ia, ici, pe perete: caua!* - în original, în limba ucraineană.
în romaneşte, pentru prima dată a văzut lumina tiparului în N. V. Gogol, *Opere,* voi. I, Edit. Cartea Rusă, Buc, 1954.
După cum remarcă N. Petrov în studiul *Basmul malorus despre fierar şi diavol, care se află la baza povestirii lui Gogol „Noaptea Crăciunului"* (în ant.: *Ni*om Vasilievici Gogol. Egojizn i socineniia,* Izd-vo Academia, M., 1915, pp. 126-l27) exista un prototip folcloric

al acestei scrieri gogoliene. Ieriomka-fierarul era om

muncitor, cuvios şi îi plăcea să cînte la fluier. în fierărie, lingă foaie, avea tabloul unui drac, agăţat de perete cu picioarele în sus. Fierarul îl ungea pe drac cu dohot, îi scosese ochii cu un cui înroşit în foc şi îşi bătea joc de el în fel şi chip. Ca să se răzbune, diavolul i s-a arătat lui Feriomka în carne şi oase, sub înfăţişarea unui ţigan, tocmindu-se calfă la fierărie; aici a început să facă, cu foalele şi ciocanul, din bătrîni şi bolnavi, oameni tineri, sănătoşi, aducîndu-i fierarului mulţi muşterii şi cîştiguri mari. însă a dispărut tocmai cînd a venit să se întinerească stăpînul lui Ieriomka. Fierarul a făcut totul la fel cum făcea calfa sa, dar din foc n-a scos decît oasele arse ale stăpînului. Arestat pentru omor, Ieriomka trece pe acasă şi cheamă un preot ca să se spovedească. Preotul începe să împroaşte cu agheasmă pereţii şi, cînd cîteva picături cad pe portretul diavolului, apare ţiganul şi-i promite lui Ieriomka să-l ajute, dacă nu-l va mai stropi cu agheasmă. Zis şi făcut. Scăpat de necaz, Ieriomka aruncă pe foc portretul diavolului. Pînza a ars, iar necuratul s-a ascuns în horn. De atunci e şi mai negru, barba îi e neagră şi cel mai adesea îşi are sălaşul în hornurile fierăriilor.
B. Rozov, în studiul *Tipurile tradiţionale ale teatrului malorus din secolele XVII şi XVIII şi povestirile de tinereţe ale lui N. V. Gogol* indică încă o posibilă sursă de inspiraţie: „Deja în viaţa unuia dintre vechii sfinţi ai noştri, Antonie din Novgorod, se povesteşte că dracul, vrînd să-i distragă atenţia sfîntului de la rugăciune, s-a băgat în lighean şi a început să se bălăcească. Prins mai apoi de sf. Antonie în acest vas, de frica semnului crucii, a trebuit să îndeplinească dorinţa sfîntului şi să-l ducă în spinare, numai într-o singură noapte, pînă la Ierusalim şi înapoi la Novgorod" (apud Iuri Mann, *op. cit.,* p. 27). Alţi cercetători fac analogii cu unele scene din *vertepul* (teatrul de păpuşi) ucrainean, neconvingătoare însă. Oricum, oricîte surse de inspiraţie i s-ar găsi, acestea nu acoperă decît parţial subiectul povestirii. Tot ca episoade împrumutate din mitologia populară pot fi considerate zborul vrăjitoarei pe mătură, „dragostea" ei cu diavolul. In a sa *Carte de toate pentru toţi* Gogol notase: „Există credinţa că vrăjitoarele adună stelele de pe cer şi le ascund". Fără să ţinem cont de existenţa atîtor „surse" (sau tocmai pentru că sînt prea multe), putem considera că *Noaptea Crăciunului* este o operă gogoliană originală, cu fundal folcloric şi nu doar o prelucrare a unui izvor preexistent. Elementul istoric introdus este destul de plauzibil, în sensul că zaporojenii au căutat pe diferite căi s-o convingă pe Ecaterina să renunţe la transformarea oştilor căzăceşti în trupe regulate. Dintre comentatori, V. G. Belinski s-a arătat încîntat de această povestire care, după părerea sa, „este un tablou desăvîrşit al vieţii poporului, cu micile lui bucurii şi cu micile lui dureri, într-un
i cuvînt, cuprinde întreaga poezie a vieţii sale" (V. G. Bielinski, *Opere filozofice alese,* voi. I, Edit. Cartea Rusă, Buc, 1956, p. 198).
*

FIOROASA RĂZBUNARE

,os

Povestirea a fost pentru prima dată tipărită în cartea a doua a *Serilor,* în 1832.U prima ediţie purta subtitlul *Legendă străvecfx,* la care ulterior autorul a renunţate
iuni» *IGorobeţ* - vrăbioi (ucr.).Frwi ,
fi *.h2 ... esaiil* - comandant de detaşament în oastea căzăcească. j3i ; - 3 *Burulbaş* - în primele variante, personajul se numea *Bulbaşka,* ceea ce indică
0 oarecare asemănare „etnică" cu Taras Bulba.
4 ... *luntre* - în original, în limba ucraineană, cu traducerea autorului în subsolul paginii.
5 *...pe ţărmul Lacului-Sărat* - se are în vedere campania zaporojenilor împotriva tătarilor din Crimeea, înfăptuită în anul 1620 sub conducerea hatmanului Sagaidacinîi şi bătălia de pe malul Sivaşului („Lacul-Sărat").
1 6 ... *ortodocşii uniţi* - este vorba de ortodocşii care au acceptat unirea bisericii llor cu cea catolică, pe la sfîrşitul secolului al XVI-lea (Uniunea de la Brest).
;; 7 ... *uncrop* - în original, în limba ucraineană.
i 8 ... *oastea pospolită* - oastea regatului unit al Poloniei şi Lituaniei.
9 *Konaşevici* - hatman ucrainean, care a condus cîteva campanii ale .teaporojenilor asupra turcilor; era poreclit *Sagaidacinîi.*
10 *Lemberg* - vechea denumire a oraşului Lvov.
11 *Ardeal* - în original, *Sedmigrad,* vechea denumire poloneză şi cehă a Transilvaniei, provenită din *Siebenbiirger* şapte cetăţi (germ.), s 12 o *căruţă numai sînge...* - în original, în

limba ucraineană.
13 *Ştefan* - este vorba de Ştefan Bathory, care între 1576 şi 1586 a fost şi rege al iPoloniei.
i Prima versiune romanească integrală: *Răzbunare îngrozitoare,* roman tradus de iB. Marian, Edit. Tipografiei Universul, Buc, 1898; un fragment cu titlul *Niprul* (cap. X) a apărut, fără semnătura traducătorului, în revista bucureşteană „Mugurel", nr. 6, 1 martie 1889.
N. Petrov în studiul *Relaţia poemului lui Storojenko „Marko blestematul" cu operele lui Gogol „Taras Bulba" şi „Fioroasa răzbunare"* (în antologia *Nikolai Vasilievici Gogol. Egojizn i socineniia,* Izd-vo Academia, M., 1915, p. 130) rezumă un poem ucrainean care ar fi putut să-i fie cunoscut şi lui Gogol. Un prim amănunt semnificativ: şi tatăl lui Marko a trăit tot în vremea lui Ştefan Bathory. Hrănit în pruncie cu sînge în loc de lapte, Marko ajunge un om foarte crud: mai că nu-şi ucide tatăl; dă foc casei în care trăia, cu soţul ei, fosta lui logodnică; se îndrăgosteşte de sora sa, ucigînd-o mai apoi împreună cu mama care l-a născut. Umbra tatălui se ridică de pe lumea cealaltă şi-l blestemă: „Te blestem şi eu, fiule, de pe lumea ceastălaltă; să nu te primească nici pamîntul, nici iadul; precum Cain, să rătăceşti prin lume pînă la Judecata de apoi, dacă prin fapte bune şi căinţă curată n-o să-ţi mîntuieşti de păcate sufletul şi n-o să le mîntuieşti pe cele nenorocite de tine [...]. Umblă prin lume cu sufletul greu şi cu aceste şapte capete şi să ştii că-n sîmbata Domnului vom veni la tine." Rostindu-şi blestemul, tatăl îi aruncă lui Marko capetele retezate şi dispare. Cu aceste capete, Marko porneşte prin lume, cerînd povaţă de la călugări şi preoţi, însă numai un pustnic din Carpaţi îi dă speranţa că Domnul se va îndura de el dacă va tace binele nu din interes, ci spre bucuria şi mulţumirea propriului său suflet. Marko se duce în iad (unde ajunge printr-o scorbură aflată pe un munte înalt din Galiţia) şi o noapte întreagă alungă dracii. Dar sufletele nenorocite de el îi spun: „Du-te, Marko,

de aici! Pe lumea asta n-o să ne mîntuieşti, ci numai pe cealaltă!" De atunci Marko ufnblă la nesfîrşit prin lume, cu înfricoşata lui desagă, şi face fapte bune întru (iiîntuirea sa şi a celor pe care i-a ucis. în bătălia lui Hmelniţki cu leşii apare în clipele cele mai grele, îi ajută pe ucraineni, se îngrijeşte de răniţi şi cară morţii.
în alt loc, tot N. Petrov *(Pameati Gogolea. Naucino-literaturnîi sbomik,* Kiev, 1902, otd. II, p. 67) face o paralelă între *Fioroasa răzbunare* şi numeroasele legende despre „marele păcătos", care obţine mîntuirea după căinţă îndelungată, post şi rugăciune (motiv dezvoltat de Gogol şi în nuvela istorică neterminată *Hatmanul).*
Alte puncte de contact au fost detectate de cercetători în nuvela lui L. Tieck, *Pietro vonAbano* (a cărei traducere în ruseşte apăruse în anul 1828). Astfel, autorii care semnează cu iniţialele A.K. şi I.K. articolul *„Fioroasa răzbunare" a lui Gogol şi nuvela lui Tieck „Pietro von Abano",* în „Russkaia starina" [„Rusia de altădată", 1902, nr. 3], subliniau asemănarea cîtorva descrieri şi detalii, de exemplu, scenele vrăjitoriei (cf. Iuri Mann, *op. cit.,* p. 54). Cercetătorul german Anatol Danenhauer completează aceste observaţii: după părerea sa, asemănarea se extinde şi asupra compoziţiei - mare aglomeraţie de oameni cu prilejul unei sărbători de familie la începutul ambelor nuvele, descrierea frumuseţii feminine urmată de apariţia neaşteptată a personajului vrăjitor (cf. Iuri Mann, *op. cit.,* p. 55).
Există în nuvela lui Gogol şi ecouri din aşa-numita „tragedie a sorţii", cultivată de romantismul european şi rus. Motivele istorice par a fi împrumutate din *Istoria ruşilor* a lui P. Poteteka.

IVAN FIODOROVICI ŞPONKA ŞI MĂTUŞICA SA
Publicată pentru prima dată în a doua carte, a *Serilor,* în 1832.

J
mn
1 *Şponka* - stinghie (ucr. şi rus.) .-,x! frj
fy 2 Vîtrebionki - fleacuri (ucr.) ,„ *!.. . ,m
3 *Gerunziu* - în original: *Deepriceastie* gerunziu (rus.).
4 ...*„dă-o tava"* - în original, ad. lit.: „baba înghesuită", cu următoarea explicaţie a autorului în lista de cuvinte ce însoţeşte partea a doua a *Serilor:* „joc al şcolarilor în clasă: se împing tare, stînd în bancă, pînă cînd o jumătate îi dă jos pe ceilalţi".
nKOţfitejti *». ;:AMx£Y*
5 ... *scit* - ştie (lat.). .ij?oflu: l-a» *kwtm* aq
6 *Ţupcevska* - de la: *ţupkii* robust, puternic (ucr.). fc -jnsq o isfnufMfiq a*.
7 *Hortîşce*- de la: *hort* ogar (ucr.). "jtfjj.i
8 *Storcenko* - de la: *storceaka* de-a tumba, de-a berbeleacul (uc* ua
9 *Jaca şi conaşu nostru!"* - în original, în limba ucraineană. JW)
10 *Prea-i tînăr încă băiatul* - în original, în limba ucraineană. «*? *inob* jh ,
11 *Călătoria lui Korobeinikov spre locurile sfinte* - carte a diaconului moscovit Trifon Korobeinikov, participant la soliile spre Ţarigrad şi Athos (1852) şi Ţarigrad şi Palestina (1593-l594). Titlul întreg al cărţii: *Călătoria lui Trifon Korobeinikov şi cum*

.u.
JKU.
iV. V.
a *mers el la Ierusalim şi multe locuri sfinte a văzut.* în secolul trecut, *Călătoria* era destul de raspîndită în copii manuscrise.
12 Ce *mai copil!* - în original, în limba ucraineană.
13 *Ce mai! Copil şi gata!* - în original, în limba ucraineană.
Prima traducere romanească este cea colectivă din voi.: N. V. Gogol, *Opere,* voi I, Mt. Cartea Rusă, Buc, 1954.
Această povestire, după cum au remarcat mai mulţi comentatori, ocupă un loc aparte în ciclul *Seiilor,* întrucît iese din sfera fantasticului (prezent doar în ciudatul vis al lui Fiodor Ivanovici) şi prevesteşte unele imagini, motive şi personaje din opera mai tîrzie a scriitorului: Storcenko pare a-i anticipa pe Sobakievici şi Petuh; descrierea şcolii aminteşte de anii de învăţătură ai lui Cicikov; descrierea regimentului de infanterie a fost dezvoltată ulterior în *Caleaşca.*
Faptul că povestirea pare neterminată reprezintă un procedeu artistic frecvent în epocă (asemănător cu complicaţiile compoziţionale ale lui Jean Paul Richter), dar, ceea ce este specific lui Gogol, motivaţia „neterminării" este dată într-un plan intenţionat prozaic: bătrîna a întrebuinţat filele caietului pentru coacerea plăcintelor (Gogol anticipează aici soarta manuscriselor postume ale lui A. Pogorelski!).
Din această povestire pot fi regăsite multe imagini care, aici prezentate fiind numai în treacăt, devin memorabile în opera de mai tîrziu. Astfel „lectura" lui Şponka alcătuită doar de gromovnic (pe care, de altfel, îl ştia pe de rost) duce la Petruşka din *Suflete moarte,* care citeşte pur şi simplu de dragul actului fizic al lecturii; în *Suflete moarte* multe personaje sînt zugrăvite şi „demascate" prin atitudinea faţă de arte: lectura „imobilă" a lui Manilov, plăcerea lui Cicikov de a citi afişele, „cultura" funcţionarilor, care erau „oameni mai mult sau mai puţin luminaţi: unul citea Karamzin, altul *Moskovskie vedomosti,* iar altul nu citea chiar nimic". Sărutul lui Storcenko este foarte asemănător cu cel al lui Manilov. De asemenea, lăcomia la mîncare şi băutură sînt atribute caracteristice atît pentru Taras Bulba, cît şi pentru majoritatea personajelor din *Suflete moarte* şi nu numai.
O referinţă la această povestire ne-a lăsat-o chiar Gogol, în scrisoarea din 30 . martie 1832, în care încerca să-l tempereze pe prietenul său A. S. Danilevski, îndrăgostit cu patimă la acea vreme: „înainte de căsătorie, dragostea e ca versurile lui Iazîkov: acestea sînt spectaculoase, pline de foc şi în primul moment pun stăpînire pe toate sentimentele. însă după căsătorie, dragostea e ca poezia lui Puşkin: nu pune stăpînire pe noi dintr-o dată, dar cu cît o priveşti mai bine, cu atît mai mult ţi se deschide, se desfăşoară şi dintr-o dată se preface într-un ocean măreţ şi imens, care, pe măsură ce-l cunoşti, ţi se pare şi mai nemărginit, iar atunci versurile lui Iazîkov ţi se par numai o parte din întreg, un pîrîu care se varsă în acest ocean [...]. Cred că ai apucat să citeşti *Ivan Fiodorovici Şponka.* înainte de căsătorie seamănă uimitor de bine cu versurile lui Iazîkov, însă după căsătorie se preface cu totul în poezia lui Puşkin" (VII, 77). Această scrisoare, prin delimitarea făcută între dragostea dinainte şi de după căsătorie, plasează povestirea parcă în „preistoria" *Moşierilor de altădată,* în tinereţea (tot ofiţerească!) a lui Ivan Ivanovici Tovstogub, a cărui singură faptă „eroică" fusese răpirea viitoarei soţii.

LOCUL CU PIAZA REA

Această povestire încheia ciclul *Serilor,* fiind ultima din cea de-a doua carte ărută în anul 1832.
1 *Boliacika* - rană, bubă (ucr.), cuvînt tradus de Gogol (în lista de cuvinte din tea întîi a *Serilor)* prin „scrofuloză".
2 *Krutotrîşcenko* - de la: *krutîi* brusc, abrupt şi *trîşceati* a pîrîi, a pocni
3 *Pecerîţia* - ciupercă, burete (ucr.).
Prima versiune romanească, aparţinînd lui C. Ciofleac, a apărut cu titlul: *Locul mecat. Povestire adevărată spusă de paracliserul de la biserica din ... ski,* în azeta Transilvaniei", Braşov, LXXI, [1908], nr. 158-l59 din 19 şi 20 iulie.
Pusă în gura aceluiaşi narator, Foma Grigorievici (ca şi *în seara din ajunul lui t-lvan Kupala* şi *Epistolia ce se pierduse pe drum),* povestirea are multe elemente nune cu celelalte două, în sensul utilizării libere a unor motive tradiţionale llclorice despre locurile „fermecate": luminarea care se aprinde acolo unde este cunsă comoara, transformarea aurului în gunoi etc. Procedeul de exorcizare a avolului, semnul crucii, este de asemenea cel tradiţional. Comună cu alte povestiri npurii ale lui Gogol este scena dansului, care de această dată provoacă întregul şir întîmplări neverosimile. Un amănunt care în traducere se pierde este gradaţia apelativelor bunicului către cei doi băieţi: „pui de dine" - „pui de drac" (pomenirea Necuratului este cea care provoacă „eşecul" dansului bunicului) - „măi băieţi" (după uizarea secvenţei propriu-zis fantastice).
Tema perisabilităţii bogăţiei dobîndite pe căi necurate va sta mai tîrziu la baza iivelei *Portretul,* plasată în mediul citadin.

MIRGOROD PARTEA ÎNTÎI

] *Zeablovski, Evdokim Filippovici* (1763-l846) - profesor universitar de Statistică, autor al unor

valoroase lucrări de statistică şi geografie descriptivă. Citat din [lucrarea *Geografia imperiului rus* (1831).
Culegerea de nuvele *Mirgorod* a ieşit de sub tipar la începutul anului 1835 (aprobarea cenzurii Ia 29 decembrie 1834). în timpul vieţii lui Gogol, volumul a fost reeditat o singură dată, în 1842, ca fiind cel de-al doilea volum al *Operelor* scriitorului.
-458
N y
Q

1

MOŞIERI DE ALTĂDATĂ

Publicată pentru prima dată în prima ediţie a volumului **MCP1 în** 1835.
1 *Tovstogub* - de la: *tovstii* gras *şiguba* buză (ucr.). -* ":
2 *Tovstogubiha* - joc de cuvinte; numele poate proveni şi de la cel al soţului şi de *hgubiti* a nenoroci (ucr.).
3 *Filemon şi Baucis* (în mitologia greacă) - bătrîni din Frigia, soţ şi soţie, care, găzduindu-i pe Zeus şi pe Hermes, cer ca răsplată să nu fie despărţiţi niciodată. După ce au murit în aceeaşi zi, au fost prefăcuţi în doi copaci.
4 *Petru allll-lea* (1728-l762) - ţar al Rusiei, din ianuarie pînă în iunie 1762, ucis din porunca soţiei sale, Elisabeta a Ii-a, care i-a urmat la tron.
5 .. *.domnişoara de La Valliere* (1644-l710) - amantă discretă a lui Ludovic al XTV-lea, retrasă la mănăstire în anul 1675. Memoriile ei au fost publicate postum, în 1764, sub titlul *Reflexions sur la misericorde de Dieu.*
în romaneşte, a apărut pentru prima dată (fără a se indica numele traducătorului) cu titlul: *Un tablou din trecut. Nuvelă de Nicolae Gogol,* în ziarul bucureştean „Romanul", în trei numere din 2627, 28 şi 29 septembrie 1887. A doua versiune romanească (numai primele două capitole), datorată lui Em. Grigorovitza, cu titlul *Oameni de modă veche* a fost tipărită în revista „Ilustraţiunea romană", Buc, 1903,1 ianuarie-l5 februarie. Acelaşi Em. Grigorovitza îşi publică traducerea, cu titlul schimbat în *Oameni vechi,* între 4 şi 17 iunie 1908, în ziarul bucureştean „Viitorul", în volum se publică tot în tălmăcirea lui Em. Grigorovitza, cu titlul *Oameni vechi,* la Edit. Librăriei Leon Alcalay, în 1928.
Se presupune că Gogol ar fi început să lucreze la această nuvelă încă din anul 1832, cînd timp de două luni se află la Vasilievka. Unii comentatori indică drept posibile prototipuri ale personajelor pe Afanasi şi Tatiana Gogol-Ianovski, bunicii scriitorului.
în recenzia sa la cea de-a doua ediţie a *Serilor,* publicată în 1836 în revista „Sovremennik" [„Contemporanul"], Puşkin se exprimă astfel despre *Moşieri de altădată:* „Această idilă glumeaţă, emoţionantă, care vă face să rîdeţi printre lacrimi de tristeţe şi duioşie" (A. S. Puşkin, *Socineniia,* Gosudarstvennoe Izd-vo Hudojestvennoi literaturi, M., 1949, p. 791). La rîndul său, V. G. Belinski, în studiul *Despre nuvela rusă şi nuvelele domnului Gogol* („Teleskop", est. 26, nr. 7-8, 1835). scrie: „Să luăm, bunăoară, *Moşieri de altădată:* ce găsim aici? Două parodii la adresa omenirii, a două fiinţe care timp de cîteva decenii nu fac decît să bea şi să mănînce, să mănînce şi să bea, iar apoi, aşa cum se întîmplă de cînd lumea, sfîrşesc prin a muri. Dar de unde acest farmec? Pentru că vedeţi întreaga platitudine, întreaga urîţenie a acestei vieţi animalice, hîde, caricaturale şi cu toate acestea luaţi parte activă la frămîntările personajelor nuvelei, rîdeţi de ele, dar fără răutate şi apoi plîngeţi împreună cu Filemon şi Baucis, vă înduioşaţi de durerea lui profundă, nepămîntească şi vă mîniaţi pe licheaua de moşier care a tăcut să se aleagă praful din averea celor doi
neghiobi! Aceasta pentru că vi-i închipuiţi atît de viu pe actorii acestei comedii stupide, vedeţi atît de limpede întreaga lor viaţă, deşi poate că n-aţi fost niciodată în Malorusia, n-aţi văzut niciodată asemenea scene şi n-aţi auzit vreodată de o asemenea viaţă! Cum e posibil una ca asta? Pentru că cele înfăţişate de autor sînt foarte simple şi foarte adevărate, pentru că autorul a găsit poezie şi în această viaţă banală şi absurdă, a găsit sentimentul omenesc cc-i însufleţeşte pe eroii lui, îi face să acţioneze: deprinderea" (V. G. Bielinski, *Opere filozofice alese,* voi. I, Lidit. Cartea Rusă, Buc, 1956,, pp. 186-l87).
în această nuvelă, spre deosebire de cele mai multe povestiri ale *Serilor,* fantasticul este împins în planul al doilea, tinzîndu-se spre ceea ce luri Mann *(op. cit.,* pp. 113-l15) numea *fantasticul nefantastic.* în această categorie poate fi inclusă supralicitarea unei însuşiri a unui obiect oarecare, cu descrierea ei amănunţită, dar căreia i se refuză o explicaţie cît de cît plauzibilă (cazul uşilor „cîntătoare" şi al trăsurii la tel de „muzicale", în huruitul căreia „ba răsunau fluiere, ba tamburine, ba tobe"). Cel de-al doilea element de „fantastic nefantastic" ar fi acela al insinuării pisicii în subiect, ceea ce face ca, întru totul nemotivat, Pulheria Ivanovna să tragă concluzia: „Să ştiţi c-a fost moartea mea care a venit după mine!". Deşi în nuvelă pisica nu se identifică nicidecum cu vreo forţă supranaturală, sugestia preluată de Gogol este de sorginte folclorică, după cum ne încredinţează A. K. Afanasiev în studiul său *Concepţiile poetice ale slavilor cu privire la natură* (M., 1869, p. 533): „ Pisica este una dintre încarnările preferate ale scorpiilor, atît la slavi, cît şi la germani. în Germania, scorpiile sînt numite *Watterkatze, Donnerkatze [pisica*

furtunii, pisica tunetului - n.n.] şi există credinţe că pisica, după ce a trăit douăzeci de ani, devine scorpie [...]. Cehii sînt convinşi că, după şapte ani, pisica neagră se preface în scorpie, iar motanul negru în diavol, că prin intermediul lor se săvîrşesc vrăjitoriile şi că vrăjitorii se sfătuiesc cu ele tot timpuî" (apud luri Mann, *op. cit.,* p. 116).

Acestea ar fi elementele aflate în prelungirea *Serilor,* totuşi aici accentul fiind pus pe parodie (după cum remarca Belinski), dar şi pe idilă (după observaţia lui Puşkin). Pe de o parte, nuvela este un poem eroic-comic al mîncării (expresia îi aparţine lui luri Mann), atît sub aspectul cantitativ (Andrei Belîi a socotit că Afanasi Ivanovici şedea . masă de zece ori pe zi), cît şi al voluptăţii aproape idilice a actului de înghiţire jieagresivă a bucatelor. Pe de altă parte, bine dejucat, sentimentalismul auctorial se uprapune peste naivitatea îngroşată a personajelor, deşi distanţarea (generatoare de *ome)* este evidentă şi subliniată cu destulă insistenţă: „îmi place uneori *să cobor* entru o clipă în lumea aceasta..." Fără distanţare, imaginea casei primitoare a jftovstogubilor ar semăna cu cea a dorinţelor pe care Gogol le înscria în *Testamentul* ău: „Casa şi satul lor [ale rudelor apropiate - n.n.] să semene mai mult a hotel sau decît a conac de moşieri; pentru ca oricine ar veni, ei să-l primească aşa cum irimeşti un om drag şi apropiat sufletului, sa-l întrebe cu voioşie şi înţelegere despre Roate circumstanţele vieţii lui, ca "să afle dacă n-are nevoie de cine ştie ce ajutor sau, [cel puţin, ca să-l poată îmbărbăta şi linişti, astfel îneît nimeni să nu plece din sat fără (să fie măcar cîtuşi de puţin consolat" (VI, 517).

Aspectul parodic al nuvelei se întrevede şi în ingroşarea voită a unor sugestii nantice: la orice scriitor contemporan, motivul rememorării amare a celui trecut în şnicie l-ar fi constituit o carte, un tablou, o melodie, oricum un atribut de ntelectualitate (cf. luri Mann, *op. cit.,* p. 166). La Gogol, dimpotrivă, prilejul este dat

i • A, *v.*

460

de papanaşii cu smîntînă pe care răposata îi iubea nespus. De remarcat că acest episod urmează aproape imediat după relatarea unui ameţitor şir de tentative de sinucideri romantice, încercate de un îndrăgostit după tot tipicul convenţiei literare a timpului. Oamenii incolori. Afanasi Ivanovici şi Pulheria Ivanovna, străini de aspiraţii superioare (să ne amintim de tablourile care nu reprezintă decît nişte „pete" pe pereţi) au unul faţă de altul un soi de ataşament asemănător, ca intensitate, cu mitica iubire dintre Filcmon şi Baucis (la care autorul face aluzie în text, divulgîndu-şi, adică „modelul"!), ambele personaje părînd făcute să moară în aceeaşi zi, pentru ca unul să nu sufere prin dispariţia celuilalt. Chiar şi în ton minor, drama rămîne dramă, şi marele efect (aproape inexplicabil) obţinut de Gogol este acela al trecerii neobservate de la ironie la compasiune.

TARAS BULBA

A văzut lumina tiparului în volumul *Mirgorod* din anul 1835. în **1842,** editînd volumul al doilea al *Operelor* sale, Gogol a publicat o nouă versiune a nuvelei, mult modificată faţă de prima.

1 *Academie* - Academia teologică din Kiev. :

2 *Bulba* - tubercul, bulb; cartof, barabulă (ucr. reg.).

3 *Bursa* - Seminarul teologic cu internat sau numai internatul seminarului; în popor, Academia teologică kievleană era de asemenea numită bursă; elevii bursei se numeau bursaci.

4 .. *.fleacuri* - în original *ka zna şcio,* denumiri slavoneşti ale unor buchii.

5 *Zaporojie* - ţinut ucrainean, pe cursul inferior al Niprului.

6 *Tovkaci* - pisălog, pilug (ucr.).

7 *Seci* - tabără întărită a cazacilor zaporojeni.

8 *...cîte moţuri în vînt...* - în original, în limba ucraineană, cu traducerea autorului între paranteze (ad. lit: „Unde-i o colină mică, acolo-i şi un cazac").

9 *...curene* şi *ocolite* - aşezări căzăceşti specifice, întărite pentru apărarea împotriva năvălirilor duşmane; prin extensiune, aşa se numeau şi formaţiunile militare date de respectivele aşezări.

10 ... *cazaci înregistraţi* - cazaci trecuţi în registrele armatei de către guvernămîntul polonez.

11 ... *orînduirea republicană a bursei* - „funcţiile" pe care le aveau elevii în cadrul bursei erau stabilite după modelul celor din vechea republică romană: senatori, consuli, lictori, cenzori (ei aveau grijă de supravegherea ordinii şi disciplinei).

12 *Adam Kisel* - voievod (guvernator) al Kievului pe la mijlocul secolului al VII-lea, în timpul stăpînirii polone în Ucraina.

13 *Navorossia* - ţinut populat de cazaci prin secolele XV-XVI, care cuprinde ţărmurile Mării Negre şi ale Mării de Azov. .i.

14 .. *.culiş* - terci cu slănină (ucr.). :. 15.. *.rada* - sfatul militar al Secii zaporojene. i.v .

*• - Serile în cătunul de lingă **Dikanka** • Mirgorod*

]6*Pecerîţa* - ciupercă de gunoi (rus.).

17 *Kozolup* - de la: *koza* capră şi *lupi ti* a jupui (ucr.).

18 *Doloto* - daltă (ucr. şi rus.).

19 *Gustîi* - des, stufos (ucr. şi rus.).

20 *Remen* - curea (rus.).

21 *Borodavka* - neg, negel (ucr. şi rus.).

22 *Koloper* - de la: *kolo* pe lîngă, pe alături şi *pereţi* a merge, a înainta te (ucr.).

23 .. *.salamata* - terci din pune şi usturoi pisat, cîteodată şi cu fasole (ucr.).
24 *Kukubenko* - de la: *kukubnîi* păstrător, grijuliu (ucr.).
25 *Silo* - sulă, suvac (ucr. şi rus.).
26 .. *.să vă fie acolo!* - în original, joc de cuvinte: „să-ţi fie suvacu-n coaste!"
27 *Borodatîi* - bărbos (rus. şi ucr.). 28Atoo!«-Anatolia.
29 *Mănăstirea Mejigorsk* din Kiev, considerată lăcaşul sfînt al zaporojenilor, a t demolată în deceniul al IV-lea al secolului nostru.
30 .. *.călugăr cartusian* - călugăr catolic, membru al ordinului cartusian.
31 *Gerardo delle Notti* (pe numele real Gerhard von Honthorst) - pictor olandez din secolul al XVII-lea, supranumit astfel de italieni, deoarece avea predilecţie pentru scene nocturne, cu făclii; *delle Notti* - în original, în limba italiană.
32 .. *.peşterile din Kiev* - este vorba de adîncile şi lungile firide subpămîntene de la Lavra Peciorskaia din Kiev, în care pustnicii-călugări se izolau pentru rugi şi post; chiar denumirea celebrei mănăstiri kievlene vine de la cuvîntul vechi slavon *peciora,* care înseamnă peşteră.
33 *...aşa trăiesc eu* - în original, transcrierea rusă a unui cuvînt polonez: *delihog* zău.
34 *Hlib* - pîine (ucr.).
35 *Naş* - al nostru (rus. şi ucr.).
36 *Golokopîtenko* - de la: *golii* gol şi *kopîto* copită (rus. şi ucr.).
37 *Palîvoda* - de la: *paliti* a pîrjoli şi *vodă* - apă (ucr.).
38 *Meteliţia*- vifor (ucr.).
39 *Pîsarenko* - de la: *pisar* copist, furier (ucr.).
40 *Vovtuzenko* - de la: *vovtuzitisea* a zburda, a hoinări (ucr.).
41 *Goloduha -foamete* (rus.).
42 .. *.mîrzac* - căpetenie tătărească.
43 *Cerevatîi* - burtos, pîntecos (ucr.).
44 *Pokotîpole* - fluieră-vînt (ucr.).
45 *Lemiş* - brăzdar (ucr.).
46 *Nostiugan* - de la: *nos* nas şi *tiu* **pfui (rus.).**
47 *Pokiişka* - capac (ucr. şi rus.).
48 *Nevîlîciki* - mic, mărunţel (ucr.).
49 *Vertilmst* - uşuratic, nesăbuit (ucr.).
50 *Cerevîcenko* - de la: *cerevtcinik* papucel (ucr.).
51 *Guska* - gîscă (ucr.).
52 *Zadorojnîi* - de la: *za* pentru şi *dorojnîi* - prevăzut **pentru drumuri,** călătorii (ucr. şi rus.).
JV. V.
t* 53 *Zakrutîguba* - de la: *zakrutiti* a răsuci şi *guba* - buză (ucr.). . ; 54 *Diogtearenko* - de la: *diogteaf* păcurar, dohotar (rus. şi ucr.). ,
55 .. *tales* - veşmînt întrebuinţat de evrei în timpul rugăciunii.
56 *Oi, vei-s mir* - vai de capul meu (idiş).
57 *Ostraniţa* - figură istorică reală, Stepan Ostraniţa (Ostreanin), polcovnic din Nejin, unul dintre conducătorii răscoalei căzăceşti din 1638.
i 58 *Gunea* - de la: *guncavîi* fonfăit (ucr.); personaj istoric real, Dmitro Tomaşevici, unul dintre conducătorii răscoalelor căzăceşti din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Prima traducere romanească, anonimă, a apărut în ziarul bucureştean „Timpul" în 32 de foiletoane, în numerele 72-l27 (9 iulie-l7 septembrie 1872). Tot anonim a apărut şi prima traducere în volum: *Taras Bulba. Roman istoric din viaţa Republicii cazacilor,* Typographia Naţională, Buc., 1883. Pe lîngă acestea, pînă la cel de-al doilea război mondial *Taras Bulba* a mai cunoscut 9 versiuni (integrale sau prescurtate).

Ia acest roman istoric Gogol a lucrat, cu întreruperi, nouă ani, între 1833 şi 1842, perioadă ce coincide şi cu elaborarea primului volum al *Sufletelor moarte.* în acelaşi an, 1833, Gogol începe o serie de demersuri insistente pentru a obţine catedra de istorie universală a universităţii din Kiev, obţinînd-o pînă la urmă pe cea a universităţii petersburgheze. Firesc, deci, ca preocupărilor sale teoretice asupra predării istoriei să li se adauge cîteva opere cu subiect istoric. în afară de *Taras Bulba,* acestea sînt *Fioroasa răzbunare,* romanul neterminat *Hatmanul* şi drama (arsă de autor) *Mustaţa arsă.*

Pe lîngă intenţia de a scrie acea *Istorie universală* la care se gîndea prin 1833, scriitorul se pare că s-a apucat într-adevăr de o istorie a Ucrainei, după cum rezultă dintr-o scrisoare adresată lui M. Maksimovici: „Acum m-am apucat de istoria unicei, sărmanei noastre Ucraine. Nimic nu e mai liniştitor decît istoria. Ideile încep să-mi curgă mai lin, mai ordonat. Mi se pare că voi reuşi s-o scriu şi că voi spune multe lucruri care nu s-au mai spus pînă la mine" (VII, 93). în ianuarie şi februarie 1834, în revistele „Severnaia pcela", „Moskovskii telegraf" şi „Molva" [,,Opinia"J publică un anunţ privitor la intenţia de a scrie această istorie, rugind cititorii să-i trimită felurite materiale, tentativă oarecum asemănătoare cu încercarea de a-şi crea reţeaua de informatori pentru *Serile în cătunul de lîngă Dikanka.* La 11 ianuarie 1834 îi scrie lui M. P. Pogodin: „Istoria mea malorusă e deosebit de înverşunată, însă altfel nici n-are cum să fie. Mi se impută că stilul e cam prea aprins, că e prea tăios şi viu pentru a fi istoric; dar cum poate fi plicticoasă o istorie?"

Publicînd în .Jurnal ministerstva narodnogo obrazovaniia" [„Revista Ministerului învăţămîntului, 1834, est. 2, nr. 4, otd. 2] articolul *Privire asupra întemeierii Malomsiei* (singurul fragment din proiectata istorie), cel puţin stilistic, Gogol pare a fi găsit cheia pentru *Taras Bulbci:* „Părerea că existenţa acestui popor e veşnică. Niciodată nu scădea ca număr: celor răposaţi, ucişi, înecaţi le luau locul alţii. Această viaţă neînfrînată atrăgea pe oricine. Era pe-atunci acel timp poetic, cînd totul se dobîndea cu sabia, cînd fiecare se străduia să fie participant activ, nu doar simplu spectator" (VI, 61). „Ideologia" istoricului este aceeaşi cu cea a scriitorului: „Om îndărătnic Bulba. Una din acele firi care se puteau ivi numai în cumplitul veac al cincisprezecelea în acest ungher nomad al Europe[1]

[...], cînd duhul slav, de veacuri paşnic, se încinsese în viitoarea luptelor, cînd se ivise căzăcimea - această izbucnire năprasnică şi nestăvilită a firii ruseşti - şi cînd toate văile şi vadurile rîurilor, povîrnişurile şi alte locuri bune de locuit erau presărate cu sălaşe de cazaci, mulţi ca frunza şi ca iarba." Din comparaţia acestor două fragmente, se poate deduce că, de la bun început, opera ştiinţifică plănuită de Gogol tindea ireversibil spre beletristică. Viktor Şklovski *(Zametki o proze russkih klassikov,* Izd-vo sovetskii pisatei, M., 1953, pp. 104-l14) face o paralelă interesantă între principiile de compoziţie a romanului şi cîntecele ucrainene, despre care însuşi Gogol scria în articolul *Despre cîntecele maloruse* datînd din 1834: „Cîntecele maloruse pot li foarte bine numite istorice, pentru că nici o clipă nu se desprind de viaţă şi reflectă întotdeauna clipa şi sentimentul care le-au născut. în ele pretutindeni răzbate, pretutindeni se face simţită nemărginita libertate a vieţii căzăceşti. Peste tot se văd acea vigoare, bucuria, măreţia cu care cazacul îşi părăseşte tihna şi lipsa de griji a vieţii domestice, ca să se cufunde în întreaga poezie a luptelor, primejdiilor şi chefurilor dezlănţuite împreună cu tovarăşii. Nici iubita cu sprîncene negre, cu prospeţimea ei arzătoare, cu ochii căprii, cu albeaţa strălucitoare a dinţilor, care, plină de dragoste, se agaţă de scara calului său, nici inama bătrînă, vărsînd un şuvoi de lacrimi, a cărei fiinţă e stăpînită cu totul de dragostea ei de mamă - nimic nu-l poate împiedica. îndărătnic, neînduplecat, cazacul se grăbeşte spre stepe, spre ceata slobodă a tovarăşilor săi" (VI, 103). Din acest punct de vedere, observaţia lui Viktor Şklovski se arată a fi exactă: „Istoria auzită în cîntecul popular reprezintă fundamentul lui *Taras Bulba* [...]. Pe cîntece se bazează dialogurile personajelor şi nuvelele unor eroi introduse în ţesătura operei" *(op. cit.,* pp. 104-l05). Astfel că devine aproape superfluă referinţa la materialele istorice pe care Gogol le-a consultat, după cum rezultă din scrisoarea către I. I. Srezniovski (6 martie 1834): „M-am răcit faţă de cronicile noastre, încereînd zadarnic să găsesc în ele ceea ce aş fi vrut să găsesc. Nu găsesc nimic despre acel timp care ar fi trebuit să fie cel mai bogat în evenimente" (VII, 102). Totuşi, cercetările istorice, destul de amănunţite de altfel, nu au rămas cu totul fără urme. Epoca reală în care Gogol îşi plasează acţiunea este uşor recognoscibilă: cea începută cu Uniunea de la Lublin, în 1569, care a legiferat unirea regatelor polonez şi lituanian în unica Rzecz pospolita, Republica pospolită. Supuse cnezatului lituanian, pămînturiie ucrainene, după această unire, deveniseră obiectul largii expansiuni a panilor polonezi. în romanul lui Gogol apar nume cu rezonanţă istorică: Gunea, Ostraniţa (Ostreanin), iar lupta se dă, în principal, „pentru credinţa pravoslavnică", cu alte cuvinte, pentru păstrarea integrităţii naţionale. Din perspectiva reflectării istoriei, unii cercetători au căutat să descopere prototipul lui Taras Bulba printre personajele care într-adevăr au purtat flamura luptei ucrainene de eliberare. Apropieri neconvingătoare s-au tăcut cu hatmanii Nalivaiko, Loboda, Taras Treasîlo, toate însă lipsite de cîştig în ceea ce priveşte aprofundarea operei, care este pătrunsă de vagul istoric atit în privinţa eroilor, cit şi în privinţa episoadelor propriu-zise. Surprinzînd esenţa generalizatoare a romanului, V. G. Belinski nota că *Taras Bulba* „este un fragment, un episod din măreaţa epopee a vieţii unui întreg popor. Dacă în vremurile noastre mai e cu putinţă o epopee homerică, atunci iată modelul ei cel mai înalt, idealul şi prototipul ei!" *(Opere filozofice alese,* voi. I, Edit. Cartea Rusă, Buc, 1956, p. 201). „Informaţia" istorică propriu-zisă este de aceeaşi dimensiune constatată de Gogol la cîntecele ucrainene: „Istoricul nu trebuie să caute în ele indicarea zilei şi

datei sau descrierea locului, o relatare precisă; în această privinţă prea puţine cîntece îi vor fi de ajutor. Dar dacă va dori să cunoască modul autentic de viaţă, stihiile caracterelor, toate sinuozităţile şi nuanţele sentimentelor, frămîntărilor, suferinţelor si bucuriilor vremilor apuse, atunci va fi pe deplin satisfăcut: istoria poporului i se va dezvălui limpede în toată măreţia ei" (VI, 103). Şi totuşi, pe alocuri, răsună tonui *didactic,* ca şi cum în roman, din cînd în cînd, ne vorbeşte profesorul-adjunct Gogol-„Să trecem peste povestirea tuturor luptelor în care cazacii au arătat ce pot, şi a întregii desfăşurări a războiului dus de ei; *toate acestea au fost scrise demult în paginile letopiseţelor"* s.n] sau: „pagini de letopiseţ ne spun cu de-amănuntul cum fugeau ostaşii Ieşi din oraşele liberate etc. Renunţarea la ceea ce este îndeobşte cunoscut (la care face parcă o trimitere de subsol, în sensul lucrărilor ştiinţifice) lasă loc în textul gogolian „ideologiei" (la modul cel mai general), al cărei apogeu se află în cuvîntarea cam emfatică a lui Taras Bulba rostită pe rugul

morţii: „Chiar de pe acum simt popoarele mai îndepărtate şi mai apropiate că o să se ridice într-o zi pe pămîntul rusesc un ţar al lui şi că n-o să se afle putere pe lume care să-i poată ţine piept!" în notele sale de mai tîrziu, Gogol îşi exprimă, totuşi, explicit nemulţumirea faţă de faptul că poporul ucrainean a dorit cu tot sufletul unirea cu Moscova, dar că a fost înşelat de ţarism, care l-a pus în pericolul de a-şi pierde fiinţa naţională. Un ecou al acestei realităţi găsim în *Noaptea Crăciunului,* cînd cazacii veniţi la ţarină o imploră: „îndură-te de noi, mămucă! De ce oropseşti neamul nostru, care doar îţi este cu credinţă?" Iar în *Taras Bulba,* curenul datorită căruia se explică înfrîngerea cazacilor care asediau oraşul este anume cel din Pereiaslav, adică din localitatea unde în 1654 s-a făcut înţelegerea unirii Ucrainei cu Rusia.
Intîmpinat de critică cu laude aproape unanime, romanul lui Gogol a fost totuşi receptat în prelungirea *Serilor în cătunul de lingă Dikanka,* adică în sensul „spiritului malorus", receptare combătută de Belinski. Ia rîndul său Puşkin scria că începutul lui *Taras Btilba* este demn de pana lui Walter Scott *(Socineniia,* Gosudarstvennoe Izd-vo Hudojestvennoi literaturi, M., 1949, p- 791). Abia după aprecierile superlative, argumentate sau nu, au urmat încercările de plasare a romanului în contextul literaturii contemporane. Astfel, Nestor Kotlearevski notează că, practic, de la *Arapul lui Petru cel Mare* al lui Puşkin, în literatura rusă „nu a existat un roman istoric adevărat; la noi înflorea romanul sentimental şi romanul de aventuri, căruia uneori autorul încerca să-i dea coloritul unei anume epoci istorice. Dintre aceste romane [...] făcea parte şi *Taras Bulba;* era primul între acestea, datorită frumuseţii sale, spectaculozităţii şi culorii" *(N. V. Gogol,* S.-Petersburg, **1911, pp-** 223-224). Acelaşi Kotlearevski remarcă destul de insinuant: „în *Taras Bulba* toate defectele vechii noastre nuvele istorice au fost salvate de talentul lui Gogol, dar ele nu încetează a fi defecte" *(ibid.,* p. 231), subliniind şi punctul final pe care opera lui Gogol îl punea acestui gen de literatură: „Gogol nu a indicat vreo cale nouă în crearea romanului istoric. în *Taras Bulba* a evitat toate convenţiile antiartistice, nescăzînd tonalitatea general romantică a întregii nuvele. Intriga sentimental-erotică nu a dus-o pînă la dulcegărie, în descrierea personajelor eroismul l-a ridicat pînă la fantastic, nemanifestînd în nuvelă nici o tendinţă patriotică strigătoare sau moralizatoare" *(ibid.,* p. 232). Practic, *Taras Bulba* este opera gogoliană în care se simte cel mai limpede efortul constructiv al autorului, înaintea utopiei volumului al doilea al *Sufletelor jnoarte.*

PARTEA A DOUA
VII
Publicată pentru prima dată în volumul *Mirgorod* (1835), varianta definitivă aparînd în anul 1832, în al doilea volum al *Operelor* lui Gogol.
1 „grămătici", „retori", „filozofi" şi „teologi" - porecle ale bursacilor; elevii din clasele superioare („filozofii" şi „teologii") îi aveau în ascultarea lor pe cei din clasele inferioare („grămătici" şi „retori").
2 *Haliava* - carîmb, tureatcă (ucr.).
3 *Brut* - exemplu concludent de umor a onomasticii gogoliene, rezultat din alipirea a două nume din spaţii lingvistice diferite: foarte realul şi neaoşul Homa şi Brut, forma rusească a latinescului Brutus.
4 *Gorobeţ* - vrăbioi (ucr.).
5 .. *.trepak* - dans ucrainean şi rusesc.
6 *Săi, bădie...* - în original, în limba ucraineană (ad. lit.: „Sări, duşmane, după cum îţi spune boierul.").
7 ... *un cîntec despre norodul asuprit...* - această frază este refăcută de către îngrijitorii ediţiei de *Opere complete* după manuscris. în toate ediţiile tipărite în timpul vieţii lui Gogol, sfîrşitul frazei era: „... un cîntec de înmormîntare". Comentatorii ediţiei de *Opere complete* consideră că fraza a fost denaturată de cenzură, deşi nu aduc argumente în acest sens. încă N. S. Tihonravov (unul dintre comentatorii ediţiei respective) apasă pe aşa-zisul aspect social al intenţiei gogoliene *(Socineniia,* t. III, est. I, M, 1898, p. 543). iar Viktor Şklovski *(op. cit.,* p. 96), pe baza aceleiaşi fraze, glosează pe marginea aspectului „protestatar" al operei din prima etapă a creaţiei gogoliene: „în operele sale timpurii, Gogol punea în legătură melodia populară cu ideea protestului popular izbucnit ca o stihie, iar muzica în general, cu demascarea umanitară a răului şi prozei vieţii".
8 *Kovtun* - de Ia: *kovtati* a înfuleca (ucr.).
9 *Şepciba* - forma feminină de la *Şeptun.*
10 *Şeptun* - de la: *şeptati* a şopti, a şuşoti (ucr. şi rus.).
Prima versiune romanească, anonimă, apare în ziarul sibian „Tribuna", în anul 1886, în 16 foiletoane (11 **aprilie—1** mai), cu titlul *Strigoaica.* Tot anonimă, aceeaşi tălmăcire se tipăreşte în volumul: *Strigoaica. Din fantasiile luiNicolae Gogol,* Kditura şi tiparul Institutului tipografic, societate pe acţii, Sibiu, 1886 (Biblioteca populară a „Tribunei", nr. 27). Tradusă „din ruseşte" de Cezar Stratula, nuvela este publicată, cu titlul *Grozava moarte a lui Hotno Brut,* la Institutul de arte grafice „Lumina Teleormanului", Tumu Măgurele, 1924.
Nici unul dintre cercetătorii mai vechi sau mai noi ai operei gogoliene n-a reuşit să indice

convingător vreo sursă ctt de cît consonantă cu *Vii,* cu toată afirmaţia

autorului („Toată povestirea este culeasă din popor. Eu unul n-am vrut să schimb nimic din ea şi o redau aproape în aceeaşi formă în care am auzit-o"). Astfel, N. Petrov în studiul său *Narodnic predaniia v povesti Gogolea „Vii" [Credinţele populare în nuvela „Vii" a lui Gogol]* ne spune că la baza nuvelei s-ar afla două legende populare cea despre strigoi şi cea despre Vii: „în basmele populare maloruse despre strigoi se povesteşte cum un om a primit poruncă de la ţar să citească trei nopţi Psaltirea la căpătîiul răposatei sale fiice-vrăjitoare, al cărei sicriu se afla în biserică. Pe om ii paşte moartea, dar un bătrîn (sf. Nicolae) îl salvează şi omul ajunge să se însoare cu fOsţa vrăjitoare" (în antologia *Nikolai Vasilievici Gogol. Sbornik istoriko-literaturnîh statei,* Izd-vo Academia, M., 1915, p. 131)- Alţi cercetători sînt tentaţi să facă paralele nu folclorice, ci literare (G. A. Gukovski, *Realizm Gogolea,* Goslitizdat, M., 1959, R. 1. Danilevski în voi.: *Epoha romantizma,* Izd-vo Nauka, L, 1975). Astfel, s-a remarcat demult asemănarea dintre prima parte a nuvelei *Vii* şi romanul *Bursacul* (1824) al lui V. Narejnîi (scriitor originar din Mirgorod). în studiul său *Gogol şi tradiţia literară nialontsă,* B. Pereţ pune în legătură acest tip de erou gogolian cu aşa-numitele „interludii" ucrainene, gen specific, al cărui erou principal este de obicei un seminarist: „îndepărtîndu-se de şcoală din pricina vîrstei înaintate, el se ocupă cu lucruri străine de severa ştiinţă duhovnicească; se ţine după precupeţe şi cucoane, bea şi, pentru a obţine mijloacele necesare de trai, cîntă psalmi pe sub ferestre, se apucă de şarlatanii riscante. Nu dă înapoi atunci cînd are prilejul să-şi bată joc de ţăranii neştiutori de carte: dîndu-se drept pictor şi apucîndu-se de făcut un portret, îl murdăreşte pe prostovan cu funingine" (apud Iuri Mann, op. *cit.,* p. 136). Iar Mihail Bahtin *(op. cit.,* p. 579) face referire la elemente analogice din romanul lui Rabelais: „Figura seminaristului democrat, fără origine nobilă, un Homa Brut, în care înţelepciunea latinească se îmbină cu rîsul popular, cu forţa herculeană, cu o nemăsurată poftă de mîncare şi băutură, este izbitor de asemănătoare cu cea a confraţilor săi occidentali (Panurge şi mai ales fratele Jean)".

Pare curios, dar această nuvelă, încă din contemporaneitatea lui Gogol, a fost considerată ca fiind întru totul realistă, situaţie rezumată astfel în studiul mai nou al Ritei Poddubnaia *Tip gheroia i harakter konflikta v povesti Gogolea „Vii" [Tipul eroului şi caracterul conflictului în nuvela lui Gogol „Vii"]:* „Printre cercetători de mult s-a manifestat convingerea, constituită încă de pe vremea lui Belinski, că predominarea în *Mirgorod* a tendinţelor realiste se extinde şi asupra acestei nuvele la baza căreia se află un conflict social - dragostea inegală a unui iobag faţă de o duducă sau, mai larg, coliziunea dintre forţele democratice populare şi răul sistem de trai antipopular, iar legenda malorusă slujeşte doar drept *canava* pentru înfăţişarea acestei coliziuni" *(Voprosî hudojestvennoi strukturi proiezvedenii russkoi klassiki.* Vladimir, 1983, p. 61). Poziţia de răscruce ocupată de *Vii* în întregul context al creaţie: gogoliene a fost sesizată de G. A. Gukovski *(op. cit.,* p. 187), care scrie că aici „s-an unit într-o strînsă şi contradictorie înmănunchere ambele motive principale alt *Mirgorodului* - atît cutremurătoarea strălucire a omului legendei, a omului poeziei, care şi este omul adevărat, autentic, cît şi nimicnicia trivialităţii omului contemporan". ceea ce îndepărtează nuvela de *Serile în cătunul de lingă Dikanka,* „cu lumea lor armonioasă, poetică, a normei ideale a binelui şi frumuseţii". Tot Rita Poddubnaw *(op. cit.,* p. 80) notează că „depoetizarea şi moartea forţelor fantastice în *Vii* pregătea dispariţia din opera lui Gogol a înfăţişărilor folclorice ale răului".

Alţi cercetători văd ca principal motiv al nuvelei atracţia exercitată de frumos asupra răului (Gogol fiind, aici, considerat ca un precursor al lui Dostoievski sau Blok). în ce priveşte coliziunea eroului cu frumuseţea feminină, Iuri Lotman face asociaţii interesante între apropierea aproape textuală dintre portretul eroinei din *Vii* şi cel al domnişoarei din *Nevski Prospekt* care este pricina morţii tragice a pictorului Piskariov. G. Abramovici întregeşte paralela, raportînd-o pe vrăjitoarea din *Vii* la fiica de pan din *Taras Bulba,* datorită căreia, în ultimă instanţă, moare Andrii (cf. Rita Poddubnaia, *op. cit.,* p. 64). Toate aceste observaţii sînt de natură să argumenteze poziţia de răscruce pe care o ocupă *Vii* în contextul creaţiei lui Gogol.

Ca mai toate creaţiile fantastice ale autorului, *Vii* a fost întîmpinată cu reţineri, dar şi cu entuziasm. S. Şevîriov, în recenzia sa din „Moskovskii nabliudatel" [„Observatorul Moscovei", 1835, martie, kn. 2, p. 410J, scrie că viziunile fantastice înfăţişate în nuvelă „nu sînt de natură să provoace groază, pentru că sînt prea amănunţit descrise. Descrierea groazei nu poate fi detaliată; o fantomă este înspăimîntătoare doar atunci cînd conţine ceva vag" (apud M. B. Hrapcenko, *Nikolai Gogol,* Izd-vo Sovremennik, M., 1984, p. 130). Iar V. G. Belinski *(op. cit,* p. 201) exclamă cu admiraţie necenzurată: „O, neîntrccutule *Dominus* Homa! cît de măreţ eşti în nepăsarea ta stoică faţă de tot ce e pămîntesc în afară de rachiu!" Şi pe aceeaşi pagină, cu cîteva rînduri mai jos, găsim poziţia de principiu a lui Belinski faţă de fantasticul gogolian: „Nu, cu toată partea de fantastic, care este nereuşită, această nuvelă este o creaţie minunată".

«CUM S-A CERTAT IVANIVANOVICI CU 1VAN NIKIFOROVICI ,.!..
Nuvela este cea dintîi din ciclul *Mirgorod* care a văzut lumina tiparului în almanahul „Novosele" [„Casa nouă"], est. II, 1834, cu subtitlul *Una din istorisirile nepublicate ale prisăcandui Panko Roşcatu.* Varianta tipărită în *Mirgorod* (1835) are doar puţine intervenţii stilistice faţă de cea din revistă. Pregătind-o pentru tipărirea în volum, Gogol a scris o mică prefaţă, care a fost eliminată (din motive necunoscute) în timpul tipăririi, păstrîndu-se doar pe cîteva din primele exemplare ale ediţiei din 1835: „Consider de datoria mea să vă aduc la cunoştinţă că întîmplarea descrisă în această nuvelă se referă la un trecut foarte îndepărtat. în plus, e o pură invenţie. Acum Mirgorodul este cu totul altul. Clădirile sînt altele; balta din centrul oraşului s-a uscat demult şi dregătorii, judecătorul, grefierul şi zapciul sînt oameni onorabili şi de ispravă."
1 ... *becheşă* - haină lungă, cu creţuri în talie (rus.). iii.oisM tionifinoj
2 *Pubivocika* - de la: *puh* puf (rus. şi ucr.). ,?u *)* JJ - Xilo(if«q,.
3 *Pupopuz* - de la: *pup* buric şi *puzo* burtă (ucr. şi- rus.), *uisal*
4 ... beşmet - scurtă vătuită (rus.). s nî *,itso*
5 .. *.raţă* - în original, în limba ucraineană, cu traducerea autorului **îiKsnbnkfl** •paginii.
ansotiţ

6 .. *.gînsac* - în original, în limba ucraineană, cu traducerea autorului la subsolul paginii.
7 .. *.editura Liubi, Gări şi Popov* - acest amestec de nume străine şi neaoşe, specific de altfel la Gogol, este de data aceasta împrumutat din realitate-, această editură a existat cu adevărat la Moscova, în secolul al XVIlI-lea.
8 .. ,o *tăbliţă cu trei colţuri...* - în original: *zerţalo* prismă cu trei feţe, pe care era zugrăvită pajura şi trei porunci de căpătîi ale lui Petru 1, obiect care se găsea în toate încăperile administraţiei de stat.
9 *Dovgocilnin* - de la-, *dovgo* îndelung, mult timp (ucr.) şi *cihat* a strănuta (rus.); ultimul verb se foloseşte în expresia care arată dispreţul, indiferenţa faţă de cineva: *mne na nego cihat* mă doare-n cot de el (rus).
10 *Pererepenko* - de la: *pere* prefix cu sensul (aici) de întărire a sensului verbului şi *repet* ţipăt prelung (ucr.).
11 *Golopuz* - de la: *golii —* gol şi *puzo* burtă (ucr. şi rus.); după cum se observă din descrierea celebrului surtuc cafeniu cu mîneci albastre, este acelaşi personaj ca la nota 3, fiind vorba, probabil, de o scăpare sau de o ghiduşie a autorului.
Prima tălmăcire romanească a nuvelei a apărut, anonimă, în 1866, în publicaţia sibiană „Tribuna", între 22 august şi 1.1 septembrie, cu titlul *Vecinii. Din fantasiile lui Nicolae Gogol* (17 foiletoane). Tradusă „din ruseşte" de Nicolae Dunăreanu, cu titlul *Poveste. Pentru ce s-a certat Ivan Ivanovici cu Ivan Nikiforovici,* nuvela este tipărită şi în 1909, la editura bucureşteană Minerva.
Printre „sursele de inspiraţie" ale autorului, comentatorii citează procesul îndelungat al bunicului său dinspre mamă, la care se face o aluzie într-o scrisoare din anul 1829; „Transmite-i bunicului închinăciuni din partea mea (şpune-mi, te rog, ce se mai aude cu procesul lui? o să aibă sfîrşit vreodată?)" (VII, 58). în momentul scrierii nuvelei, Măria Ivanovna, mama scriitorului, era hărţuită în continuare de procesul respectiv, moştenit de la tatăl ei, care şi el, la rîndul lui, îl avea pe cap de la unul din
fraţii săi.
Dintre prototipurile literare cel mai adesea este indicat romanul lui V. T. Narejnîi *Doi Ivani sau Patima proceselor* (1825), în care pricina conflictului dezastruos pentru cei doi eroi este dată de faptul că iepurii celui mai mare dintre fraţii Ivan pătrund în grădina vecinului Hariton Zanoza, care îi nimiceşte. Ca rezultat al procesului, împricinaţii ajung aproape ruinaţi. Insă Narejnîi nu rezistă ispitei unui final idilic: la insistenţele unui anume sentimental şi înţelept pan Artamon, părţile se împacă, iar pentru consfinţirea armistiţiului, fiii celor doi Ivani se căsătoresc cu fiicele lui Hariton. Totuşi desfăşurarea certei lui Ivan Ivanovici cu Ivan Nikiforovici este întru totul paralelă cu cea din romanul lui Narejnîi, cu excepţia pricinii dezlănţuirii conflictului (la Narejnîi, pricina, deşi minoră, este totuşi materială; la Gogol, este „psihologică" şi - ce e mai important - inexplicabilă).
înainte de a încredinţa nuvela tiparului, Gogol o supune judecăţii lui Puşkin. care, în *Jurnalul* său, notează pe data de 3 decembrie 1833: „Ieri Gogol mi-a citit povestea *Cum s-a certat Iv[an] Iv[anovici] cu Iv[an] Timoj[eevici]* - foarte originală şi foarte comică" (A. S. Puşkin, op. *cit.,* p. 838). După cum se poate observa din

această însemnare, Puşkin confundă numele personajului Ivan Nikiforovici, însă aprecierea lui este întru totul pozitivă.
i Gusturile „subţiri" ale epocii au fost cam şocate de apariţia acestei nuvele, astfel că 0.1. Senkovski se face purtătorul lor de cuvînt, considerînd-o „foarte murdară" în r recenzia sa din

„Severnaia pcela" (.Albina Nordului". 1835, nr. 73]. împotriva acuzaţiilor de acest tip s-a ridicat V. G. Belinki. i.uv vnc în celebrul său articol *Despre nuvela rusă şi nuvelele domnului* c;o ..inir-adi-;ir, dacă autorul ne sileşte să luăm parte activă la cearta dintre Ivan Ivanuvici M han Nikiforovici, să rîdem cu lacrimi de prostiile, nimicnicia şi stupiditatea .uestor caractere vii ale omenirii, e minunat, dar dacă ne face apoi să-i compătimim pe aceşti idioţi, să-i compătimim din tot sufletul nostru, dacă ne face să ne despărţim de ei cu un sentiment de adîncă 1isteţe şi să exclamăm împreună cu el: «Mare plictiseală şi pe lumea asta, domnilor!» - iată arta divină care se numeşte creaţie, iată adevăratul talent artistic pentru care există poezie oriunde există viaţă" (V. G. Bielinski, *Opere filozofice alese,* voi. 1, Edit. Cartea Rusă, Buc, 1956, p. 184).

Ulterior, s-au făcut paralele interesante între *Taras Bulba* şi această nuvelă: „Cum să compari *Bulba* cu nuvela despre cei doi moşieri din Mirgorod? Cea de-a doua pare o parodie la vechea căzăcime zaporojană, cu atît mai mult cu cît la înfăţişare şi chiar la îmbrăcăminte cei din urmă şi-au păstrat asemănarea cu cei vechi [...]. Puşca lui Ivan Nikiforovici, pusă la aerisit de-o *femeie* bătrînă, este o parodic la adresa lui Bulba şi a tovarăşilor săi, care nu lăsau femeile să le atingă armele" (Igor Zolotusski, *op. cit.,* p. 173).

Finalul cu părăsirea Mirgorodului este de fapt semnul că autorul îşi părăseşte baştină, afundîndu-se pentru totdeauna în furnicarul Petersburgului şi în nemărginitele stepe ruseşti, trecînd deci la o nouă etapă de creaţie.

•a de abrevieri

jj j (ritm) lor] liJuqoq --- qKj l ă
MiH :ri.a
(fu)moi ţ.ţ nk-oij *eamil* .ijjţ (tij)ffiwloy Jsft
1,"

Listă de abrevieri

a»

ad Ut ad livram ant cit. antologia citata bis. bisericesc cap. capitol(ul) Buc. Bucureşti est ceast (partea) denr. depreciativ dial. dialectal dim. diminutiv(al) ed ediţie ed. cit. ediţia citata edit editură fie figurat (sens) fr limba franceza .: germ. limba germana * mj injurios ist. istoric
a înv învechit * knkniga(cartea) " t iat. limba latina ;• r L. Leningrad ith
«£, mit. mitologic M Moscova l n a. nota autorului . n n. nota noastră
nr număr(ul) .
ntrad. nota traducătorului
on cit opera citată
S otdeknie (secţiunea)
p. pagină ,
pol. limba polona
pop. popular